ADANA'DA TARIM VE KIRSAL YAPIDA DEĞİŞİM

Prof. Dr. Haydar ŞENGÜL
Ar. Gör. Burak ÖZTORNACI

Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi
Tarım Ekonomisi Bölümü

TMMOB, bu makaledeki ifadelerden, fikirlerden, toplantıda çıkan sonuçlardan ve basın hatalarından sorumlu değildir.

ADANA'DA TARIM VE KIRSAL YAPIDA DEĞİŞİM

Giriş

Adana, toprak, su ve iklim gibi tarımsal doğal kaynaklar bakımından göreceli olarak şanslı sayılabilecek bir ildir. Ülkemizin en geniş ve en verimli ovalarına sahip olduğu gibi su kaynakları bakımından da zengin sayılmaktadır. İlk zamanlar Seyhan ve Ceyhan nehrinden çiftçilerin kendi olanaklarıyla sulu tarım yaparlarken 1960 lı yılların sonuna doğru kamu tarafından gerçekleştirilen sulama yatırımlarıyla bu verimli topraklar geniş ölçüde sulu tarıma kazandırılmıştır. Sulu tarımla birlikte verimlilikte önemli artışlar gerçekleştiği gibi, ürün deseninde başta pamuk gibi katma değeri yüksek, pazara yönelik endüstriyel ürünler yer edinmiştir. Tarımdan sağlanan bu zenginlik beraberinde tarıma dayalı sanayinin de ilde gelişmesini kamçılamış, pek çok girişimci için gerekli olan ilk sermayenin kaynağı olmuştur. Esasen Adana, Avrupa'nın tekstil sanayisine temel hammadde olarak pamuğun düzenli akışının Amerikan iç savaşı yüzünden kesintiye uğramasıyla, alternatif pamuk bölgeleri arayışları sonucu 19. yüz yıl ortalarından buyana pamuk tarımı yapılan, adı pamukla anılan bir ildir.

Günümüzde Adana; yoğun girdi ve mekanik gücün kullanıldığı, ülke geneline kıyasla göreceli olarak büyük ölçekli işletmelerde yüksek yüzey verimliliğiyle, büyük ölçüde tarla tarımının yapıldığı tarımsal yapısıyla hala tarımsal önemini koruyan bir ildir. Artan nüfusun beslenme gereksinimi, toprak ve su kaynaklarının hızla bozunumu, iklim değişikliği gibi tehditlerin, açlık ve yoksulluk gibi insanlık sorunlarını öne çıkarması bu önemi giderek arttıracağı beklenmelidir.

Nüfus ve İşgücü

Adana, ülkemizin nüfusu milyonla ifade edilen sayılı illerden biridir. Adrese dayalı nüfus kayıt sitemi veri tabanından TÜİK'in sağladığı verilerine göre Adana ilinin 2009 yılı nüfusu 2 062 000 kişidir (Çizelge 1.). Bu nüfusla Türkiye nüfusu içindeki payı %2,8 dir. Adana'da nüfusun % 87,5'i Kentsel yerleşim merkezlerinde yaşamaktadır. Bu oran % 75 olan Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde sayılabilir. Yine Adana nüfus yoğunluğu fazla olan bir ilimizdir.

Çizelge 1. Nüfus ve İşgücü (2009)

Göstergeler	Adana	Türkiye
Nüfus (1000 Kişi)	2 062	72 561
Kent Nüfusunun Payı (%)	87,5	75,5
Kır Nüfusunun Payı (%)	12,5	24,5
Nüfus yoğunluğu	148	94
Ortanca Yaş	27,8	28,8
Bağımlılık Oranı (%)	49,2	49,3
Net Göç (1985-1990)	26 934	
Net Göç (1990-2000)	-40 497	
Net Göç (2007-2008)	-12 823	
İşsizlik Oranı (2008)	20,5	11,0
Tarım Dışı İşsizlik Oranı (2008)	27,3	13,6
Tarımın İstihdamdaki Payı (%)	29,0	24,7

Kaynak: TÜİK

Adana' da nüfusun, %12,5'i kırsal alan olarak ifade edilen köy ve beldelerde yaşamaktadır. Tarım sektörünün, ilin gayri safi katma değeri içindeki payı yaklaşık % 13-16 dolayındadır (iller

bazında güncel veriler henüz yayınlanmamıştır. 2000'li yılların başında bu oran %14 dolayındadır. TÜİK 2006 yılı için İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması (İBBS) ye göre düzey 2, TR62 olarak tanımlanan birim Adana ve Mersin illerinden oluşan bölge için bu oranı %16,4 olarak vermektedir). 2009 yılı için tarımın istihdamdaki payı %29 dur. Adana son yıllarda yüksek işsizlik oranıyla öne çıkmıştır. 008 yılı itibariyle Türkiye ortalaması %11 olan işsizlik oranı Adana da % 20,5 gibi oldukça yüksek bir orandır. Tarımın istihdam olanaklarının diğer sektörlere göre göreli olarak daha iyi olması işsizlik bu oranlarını kısmen olsa da frenlemektedir. Tarım dışı sektörlerde işsizlik oranı dramatik bir şekilde yüksektir. Adana'da tarım dışı sektörlerde işsizlik oranı %27,3, ülke genelinde ise %13,6'dır.

Adana'da yerleşim yerlerine göre nüfusun zaman içindeki seyri Çizelge 2 de verilmiştir. Adana Türkiye genelinin üzerinde bir kentleşme oranına sahiptir. Ülke genelinden farklı olarak 1980 den buyana kentli nüfusun çoğunlukta olduğu bir il konumundadır.

Çizelge 2. Nüfusun Yerleşmelere Göre Dağılımı

	Toplam Nüfus (milyon)		Kentsel Nüfusun payı (%)		Kırsal Nüfusun Payı (%)	
Yıllar	Adana	Türkiye	Adana	Türkiye	Adana	Türkiye
1980	1,5	44,7	57	48	43	52
1990	1,9	56,5	70	59	30	41
2000	1,8	67,8	76	65	24	35
2009	2,1	72,6	87	75	13	25

Kaynak: DİE, TÜİK Türkiye İstatistik Yıllığı, Çeşitli Yıllar.

Adana, istihdam olanaklarının genişliği, yaşam maliyetinin ucuzluğu ve kolaylığı gibi nedenlerle geçmişte göç alan, göçenlerin öncelikle tercih ettiği bir il olarak bilinirdi. İşsizliğin nedeni, yetersiz alt yapı ve kent hizmetlerinin nedeni bu aşırı göç almaya bağlanırdı. Ancak denilebilir ki 1990 dan sonra Adana net göç alan değil, net göç veren bir il durumundadır (Çizelge 1). Adana'ya göçle gelenlerin geldikleri memleketlerine göre dağılımı Çizelge 3a.'da, gelenlerin Adana'da yerleştikleri yerleşim yerlerine göre dağılım da Çizelge 3b. de sunulmuştur.

Çizelge 3a. Adana'ya Göçle Gelenlerin Geldikleri Yerleşim Yerleri (1995-2000)

		Kentlerden		Köy ve Beldelerden	
	Toplam	Sayı	%	Sayı	%
Adana	144 325	109 567	76	34 758	24
Türkiye	6 692 263	5 210 497	78	1 481 766	22

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiş tir.

Çizelge 3b. Göçle Gelenlerin Adana'da Yerleştikleri Yerleşim Yerleri (1995-2000)

		Kentlere		Köy ve Beldelere	
	Toplam	Sayı	%	Sayı	%
Adana	144 325	111 366	77	32 959	23
Türkiye	6 692 263	5 036 264	75	1 655 999	25

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Çizelgelerden görüleceği gibi, Adana'ya göçle gelenlerin büyük bir çoğunluğu kentsel kesimden gelip, Adana'da kentsel yerleşim yerlerine gelmişlerdir. Bu özellik ülke geneliyle büyük bir benzerlik göstermektedir. Yani göç eden her dört kişiden ancak biri köylerden veya beldelerden gelmiştir. Yine göç eden her 4 kişiden biri Adananın köylerine göç etmiştir.

Adana'da Tarımsal Arazi Varlığı ve Kullanımı

Adana yaklaşık 555,4 bin hektar tarım alanına sahiptir. Bu değerle Ülke tarım arazisi içindeki payı yaklaşık % 2,3'tür. Bu oldukça önemli sayılabilecek bir orandır. Tarım arazisinin büyüklüğü yanında, bu arazinin önemli bir bölümünün verimli ovalardan olması, sulanabilir alanların %60 yakınının sulanması, önemli bir bölümünün de yakın zamanda sulamaya açılabilmesi Adana'yı tarım arazisi varlığı bakımında önemli kılmaktadır.

Çizelge 4. Tarımsal Arazi Varlığı ve Kullanımı (2008)

	Adana		Türkiye		Adananın
Arazi Kullanımı	1000 ha	%	1000 ha	%	payı(%)
Ekilen	462,0	83,2	16 460,3	67,2	2,8
Nadas	7,8	1,4	4 259,2	17,4	0,2
Sebze alanları	32,1	5,8	835,8	3,4	3,8
Meyvelerin kapladığı alan	53,5	9,6	2 950,0	12,0	1,8
Toplam	555,4	100,0	24 505,3	100,0	2,3

Kaynak: TÜİK Tarımsal Yapı ve Üretim 2008

Tarım arazisinin yaklaşık % 85'i tarla arazisidir. Nadas dağlık kesimde olmak üzere oldukça önemsiz bir orandadır(%1.4). Ülkemizde nadasa bırakılan alanların tarım arazisi içindeki payı hala %17 dolayındadır.

Çizelge 5. İşletme Büyüklük Gruplarına Göre Arazi Dağılımı (2001)

İşletme büyüklüğü (da)	İşletme sayısı	%	İşledikleri alan (1000 da)	%	Yalnız kendi arazisini işleyen işletme sayısı	%
			Adana			
1-49	31 718	58,1	675,9	15,5	29 201	92,1
50-99	10 331	18,9	690,6	15,9	8 215	79,5
100-199	7 383	13,5	980,6	22,6	5 346	72,4
200-499	4 261	7,8	1 230,0	28,3	2 360	55,4
500-999	680	1,2	929,6	9,9	415	61,0
1000+	174	0,3	341,8	7,9	168	96,6
Toplam	54 547	100,0	4 348,4	100,0	45 705	83,8
Ortalama İşletme büyüklüğü (dekar)			79,7			
			Türkiye			
1-49	1 959 123	64,8	39 344,1	21,3	1 665 585	85,0
50-99	560 049	18,5	38 127,0	20,7	436 456	77,9
100-199	327 363	10,8	43 884,4	23,8	238 767	72,9
200-499	153 685	5,1	42 075,5	22,8	103 692	67,5
500-999	17 429	0,6	11 218,6	6,1	10 606	60,9
1000+	4 478	0,1	9 698,6	5,3	3 157	70,5
Toplam	3 022 127	100,0	184 348,2	100,0	2 458 263	81,3
Ortalama İşletme büyüklüğü (dekar)			61,0			

Kaynak: TÜİK Tarım Sayımı Sonuçları 2001

Adana da tarım arazisi içinde sebze ekilişlerin payı yaklaşık % 6, meyve, zeytin ve bağ gibi çok yıllık bitkilerin kapladığı yaklaşık alan 54 bin hektarla, yaklaşık %10 dolayındadır (Çizelge 4).

TÜİK tarafından yapılan ve yayınlanmış son tarım sayımı olan 2001 Tarım Sayımı Sonuçlarına göre işletme büyüklük gruplarına göre arazi dağılımı Adana için Türkiye geneli ile karşılaştırmalı olarak Çizelge 5'te verilmiştir.

Çizelgeden de görülebileceği gibi, Türkiye geneliyle kıyaslandığında Adana'da ortalama işletme genişliği daha fazla, göreli olarak büyük işleme sayısı daha fazla, toprak dağılımı ülke genelinde olduğu gibi dengesiz ve çarpıktır. Türkiye genelinde 61 dekar olan ortalama işletme büyüklüğü Adana'da yaklaşık 80 dekar, işletme sayısı da 55 547 dir.

Adana'da 55 547 tarım işletmesinin % 58'i 50 dekardan daha az işletme arazisine sahipken, toplam arazinin ancak %15,5'ine sahiptirler. Öte yandan 1000 dekardan daha fazla işletme arazisi olanlar toplam işletmelerin % 0,1'i kadarken ellerinde tutukları arazi toplam arazinin % %5,3'üdür. Türkiye'de arazi dağılımın genel olarak dengesiz olduğu bir gerçektir. Ancak bu dengesizliğin daha derin olduğu illerden biri de Adanadır.

Tarımsal Üretim

Adana tarımsal üretiminde ağırlıklı olarak tarla ürünleri yer alır. İlin 2007 toplam tarımsal üretim değeri içinde Bitkisel üretim değerinin payı % 87, hayvansal üretim değerinin payı da % 13'tür. Adana sahip olduğu tarım arazisi bakımından ülke tarım arazisi varlığı içindeki payı %2,3 iken, ülke bitkisel üretim değeri içindeki payı %4,1 dir. Bu oran tarla bitkileri üretim değeri içinde yaklaşık % 6'lık bir paya ulaşmaktadır. Adana tek başına soya, turunçgil, karpuz, mısır, pamuk gibi ürünlerin üretim miktarı bakımından, Türkiye üretimi içinde oldukça önemli paylara sahiptir (Çizelge 6).

Çizelge 6. Seçilmiş bazı ürünlerin üretim miktarı (ton) ve Türkiye üretimindeki payı 2009

Ürünler	Adana	Türkiye	Adananın payı (%)
Buğday	788 778	20 600 000	4
Mısır	894 099	4 250 000	21
Soya	14 621	38 442	38
Ayçiçeği	90 095	1 057 125	9
Pamuk (kütlü)	275 480	1 725 000	16
Soğan (kuru)	138 955	1 849 582	8
Kavun	103 765	1 679 191	6
Karpuz	841 805	3 810 205	22
Turunçgil	941 477	3 504 251	27

Kaynak: TÜİK

Adana ilinde önemli tarım ürünlerinin üretim deseninde zaman içinde ilginç bir seyir göstermiştir. Bu amaçla 1990-2009 dönemini kapsayacak şekilde Çizelge 7 düzenlenmiştir. Bu dönemde alan olarak en büyük gerileme pamuk ekilişlerinde olmuştur. 1990 da yaklaşık 110 bin hektar olan pamuk ekilişleri 55 bin hektar gerileyerek 2009 yılında neredeyse yarısına düşmüştür. 1980 de pamuk ekilişleri 200 bin hektar dolayındaydı ve haklı olarak Adana pamukla anılmaktaydı. Adana ilinde tarımsal üretim deseninde bu dönemde gözlenen diğer önemli gelişmeler de, mısır ve ayçiçeği ekilişlerindeki önemli artıştır.

Çizelge 7. Seçilmiş bazı ürünlerin ekim alanlarındaki gelişmeler (hektar)

Ürünler	1990	1995	2000	2009	İndeks 1990=100
Buğday	365 900	345 672	333 301	221 206	60,5
Mısır	56 671	59 496	125 153	98 560	173,8
Soya	61 310	25 725	6 980	3 860	6,3
Pamuk	108 614	139 121	44 926	55 868	51,4
Ayçiçeği	45	958	1 000	40 348	89662,2
Turunçgil	19 655	25 081	24 388	31 554	160,5

Kaynak:TÜİK

1990 da yaklaşık 56 bin hektar olan mısır ekilişi, 2009 yılında %70 ten fazla artarak 98,6 bin hektara ulaşmıştır. Asıl sürpriz olan 1990 lara kadar bölgede neredeyse yetiştirilmeyen ayçiçeği 20 yılda 45 hektardan 40 bin hektara ulaşmıştır. İzlenen tarım politikaları, küreselleşen piyasalar ve acımasız rekabet koşulları yüzünden ürün / girdi fiyat paritelerindeki çiftçi eline geçen fiyatlar aleyhine gelişmeler, üretim maliyetlerini aşırı artırmış, buna karşılık ürün fiyatları reel olarak yerinde saymış, kimi yıllar bazı ürünlerde gerilemiştir. Bu dayanılmaz cendere çiftçileri, mısıra yöneltmiştir. Mısırın üreticiler tarafından tercih edilmesinin nedenlerinden biri de, buğdayın ardından ikşnci ürün olarak yetiştirilme olanağıdır. Böylelikle finanssal açıdan zorda olan üretici buğdayı satarak nakit girişi sağlamakta bunun bir bölümünü 2. ürün mısırın girdilerini almakta kullanmaktadır. Böylelikle ikinci ürün mısır hasadından da alacağı hasılat ile finanssal akımını kısmen yıla yayabilmektedir.

Ayçiçeğinin bölgede tutulup, yayılması da tümüyle diğer ürünlere göre ayçiçeğinin girdi maliyetlerinin oldukça düşük olması, yetiştirilmesi için fazlaca sermayeye ihtiyaç duymamasıdır.

Dünyada ve Türkiye'de pamuk fiyatlarının yükselmesi, Adana'da pamuk ekilişlerinin artmasına yol açmaktadır. Yakın zamanda pamuk ekilişlerinde bir miktar artış beklenmektedir.

Çizelge 8. Adana'da örtü altı tarımı yapılan alanlar (da) 2008

	Adana	Türkiye	Adana/Türkiye (%)
Cam sera	8	82 253	0,01
Plastik sera	355	211 680	0,17
Yüksek tünel	1 939	66 960	2,90
Alçak tünel	133 740	181 265	73,78
Toplam	136 042	542 158	25,09

Kaynak:TÜİK

Çizelge 9. Adana'da organik tarım (ha) 2008

	Adana	Türkiye	Adana/Türkiye (%)
Çiftçi sayısı	49	9 384	0,52
Ekilen alan (ha)	3 166	141 752	2,23
Üretim (ton)	7 953	415 380	1,91

Kaynak:TÜİK

Adana da örtü altı yetiştiricilik ve organik tarım gibi katma değeri yüksek tarımsal faaliyetler pek gelişmemiştir. Alçak tünel alanları önemli miktardadır. Adananın sera varlığı Ülkenin sera varlığının %1'inde de azdır (Çizelge 8).

Sonuç

Adana, geçmişte olduğu gibi günümüzde de büyük bir tarımsal öneme sahiptir. Bu önemini gelecekte de korumaya adaydır: Ancak sahip olduğu tarımsal kaynak zenginliğini, mekansal üstünlüklerini yeterince değerlendirdiğini söyleyemeyiz. Parsel ve işletme genişliğinin göreli olarak büyük olması nedeniyle mekanize tarıma uygunluğu, arazi sahiplerinin aile işgücü varlığının yetersiz olması, çiftçilerin işlerinin başında köyde değil de kent merkezinde yaşamaları gibi nedenlerle, yoğun aile iş gücüne gereksinim duyan aynı zamanda da katma değeri de yüksek olan örtü altı tarım, organik tarım, sebze ve meyve yetiştiriciliği gibi faaliyetler yerine tek tip, mekanize olmuş tarla bitkilerine yönelmeleri tarımsal potansiyeli değerlendirmemektir. Kaynakları etkin kullanmamaktır. Yine mono kültür tarla tarımının hakim olması toprak verimliliğinin sürdürülebilirliği açısından da sakıncalıdır. Yine mono kültür tarla tarımının egemen olması, bilinçsiz ve aşırı ilaç ve gübre gibi tarımsal kimyasalların kullanmasını getirmektedir. Üstüne üstlük mazot maliyeti yüzünden toprak işleme maliyetlerini düşürmek amacıyla çiftçilerin anız yakmaları toprak canlılığı ve verimliliğinin sürdürebilirliği önündeki en önemli engeldir.

Yine ilimizdeki önemli tarımsal sorunlardan biri de tarımın temel üretim kaynağı olan tarım topraklarının amaç dışı kullanımıdır. Adana; Bursa ovası, Trakya gibi tarım arazilerinin amaç dışı kullanımı konusunda gösterilebilecek kötü örneklerden biridir.

Hayvansal üretim ile bitkisel üretim arasında ekolojik olarak bir tamamlayıcılık ilişkisi vardır. Aile işletmeciliği çerçevesinde yaygınlaşacak bir hayvancılık, bir üretim sistemi olarak hem toprak verimliliğini destekleyici rol oynayacak, hem ailenin beslenme güvencesine ve çiftçi ailesinin gelirine katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

TÜİK Türkiye istatistik yıllığı, 2009. Yay No: 3421. Ankara, 2010
TÜİK Bölgesel Göstergeler TR62 2009. Yay. No: 3423 Ankara 2010
TÜİK Tarımsal Yapı: Üretim Fiyat ve Değer. Çeşitli Yıllar.